

Maria Kompowska*

Zasób archiwalny
Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie
oraz akta przekazane do Archiwum Państwowego w Szczecinie

Zasób archiwum

O zasobie archiwum Urzędu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków powstały już dwa artykuły¹. Niniejsze opracowanie jest próbą syntetycznego przedstawienia tego zasobu oraz bardziej szczegółowym opisem akt przekazanych do Archiwum Państwowego w Szczecinie.

Cały zasób archiwalny przechowywany obecnie w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie można podzielić na trzy generalne grupy. Pierwsza z nich obejmuje tzw. dokumentację ewidencyjną, druga składa się ze szczegółowych opracowań dotyczących poszczególnych obiektów, a trzecia to dokumentacja aktowa, czyli korespondencja urzędowa dotycząca obiektów lub obszarów zabytkowych.

Dokumentacja ewidencyjna to przede wszystkim tzw. karty ewidencyjne, teczki ewidencyjne oraz fiszki. Do tej grupy zaliczyć można także karty fotograficzne, katalogi dworów i pałaców, katalogi budownictwa ludowego, inwentaryzacje fotogrametryczne ciągów kamienic, a także inwentaryzacje zabudowy miejskiej. Dokumentacja ewidencyjna, od początku jej tworzenia, miała na celu utrwalenie obecnego stanu zachowania obiektów, a także była próbą ich ewidencjonowania. Dlatego też pierwsze fotografie wykonywane przez pracowników urzędu w latach 40. i 50. XX w., utrwały zrujnowane w czasie wojny budynki Szczecina oraz innych miast województwa, natomiast na obszarach wiejskich – zabudowę dworsko-folwarczną oraz zagrodową. Pierwsze karty ewidencyjne tzw. „zielone” (karton, z którego je wykonano, miał kolor zielony), za-

---

* Maria Kompowska – archiwistka, kierownik archiwum zakładowego w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Szczecinie.

¹ E. Stanecka, *Akta Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków 1945–1950*, „Szczeciński Informator Archiwalny”, 1985, nr 1, s. 107–129, oraz M. Kompowska, *Zasób archiwalny Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie*, „Zachodniopomorskie Wiadomości Konserwatorskie”, R. V/2012, s. 139–146.

często zakładać w latach 50. XX w. Tworzyły one pierwszą ewidencję zabytków. Informacje w nich zawarte były z czasem uzupełniane i weryfikowane w terenie, zwłaszcza te, dotyczące stanu zachowania obiektów. Zawierały one jednak mało informacji o obiekcie. W latach 70. XX w. powstał nowy wzór karty ewidencyjnej tzw. „białej” (karton, z którego je wykonano, miał kolor biały), który przewidywał już miejsce na historię obiektu oraz jego opis. Uzupełnianie danych na tych kartach zaczęto zlecać na zewnątrz, głównie historykom sztuki, którzy mieli czas na poszukiwanie materiałów archiwalnych o obiekcie. Najwięcej „kart białych” założono w latach 90. XX w. Również wtedy Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, przekazało wiele kart ewidencyjnych do zespołów folwarcznych z terenu całego województwa. Do tej pory nie zakładano kart do tego rodzaju obiektów. Wiele kart wykonano na zlecenie Biura Dokumentacji Zabytków, właśnie w latach 90. XX w., które dysponowało odpowiednimi środkami finansowymi. Zarówno karty „zielone”, jak i karty „białe” były zakładane dla zabytków nieruchomości i ruchomych, obiektów wpisanych do rejestru zabytków, oraz obiektów ujętych w ewidencji. Równoległe zaczęto zakładać tzw. fiszki, które przypominały biblioteczny katalog fiszkowy. Po jednej stronie znajdowały się podstawowe informacje o obiekcie, a po drugiej – jego fotografia. Zakładano je do wszystkich obiektów, które zakwalifikowano do ewidencji zabytków. Przez wiele lat fiszki były nieocenioną pomocą w pracy urzędu w czasach, kiedy nie było komputerów ani internetu, a jeden samochód służbowy nie pozwalał na częste weryfikacje obiektów w terenie. Do zabytków archeologicznych natomiast zakładano tzw. karty AZP (skrót oznacza „Archeologiczne Zdjęcie Polski”), które miały ewidencjonować wszystkie rodzaje stanowisk archeologicznych. Najwięcej kart AZP powstało w latach 80. i 90. XX w. W momencie, kiedy nakazano gminom prowadzenie gminnych ewidencji zabytków, a wojewódzkim konserwatorom zabytków – wojewódzkich ewidencji zabytków², pojawiły się nowe wzory kart ewidencyjnych. Odtąd obiekty wpisane do rejestru zabytków mają zakładane obszernie karty, według wzoru bardzo zbliżonego do wcześniej obowiązującego, a obiekty ujęte w ewidencji – karty skrótowe, mieszczące się, jak stare „karty zielone”, na jednej kartce forma-

² Ustawa z dnia 18 marca 2010 roku o zmianie Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 75 z 2010 r., poz. 474), która jest nowelizacją Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. nr 162 poz. 1568 z późn. zm.)

tu A4. Zabytkowe założenia zieleni (czyli parki i cmentarze), początkowo ewidencjonowano sporadycznie. Dopiero w latach 70. XX w. zaczęto systematycznie zakładać teczki ewidencyjne oraz karty. Również w latach 70. XX w. zlecono wykonanie katalogów dziewiętnastowiecznych dworów i pałaców oraz katalogów budownictwa ludowego. Wykonanie tych opracowań miało na celu weryfikację dotychczasowych wykazów oraz sporządzenie skrupulatnej ewidencji tych rodzajów obiektów. Do części miast sporządzano, często w ramach studium historyczno-urbanistycznego, inwentaryzacje zabudowy miejskiej. Każdy dom uznany za wartościowy, w ramach takiej inwentaryzacji, posiadał odrębną kartę zawierającą podstawowe informacje o obiekcie, a także często rysunki elewacji. W latach 80. XX w., wykonano inwentaryzację fotogrametryczną ciągów zabudowy miejskiej poszczególnych miasteczek województwa. Inwentaryzacja ta utrwaliła nie tylko wygląd zewnętrzny obiektów, ale także stan zachowania elewacji. Przeglądając dokumentację ewidencyjną przechowywaną w Urzędzie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie można zauważyć pewną prawidłowość. Najstarsze karty i fotografie dokumentują najdawniejsze i najcenniejsze obiekty zabytkowe województwa, czyli obiekty z okresu średniowiecza i baroku, a także zrujnowaną miejską zabudowę kamienicową. Karty ewidencyjne zakładane w późniejszym okresie utrwalały już obiekty późniejsze, uwidacznia się szersze zainteresowanie dziewiętnastowiecznymi dworami i pałacami, wiejską oraz miejską zabudową mieszkalną i gospodarczą.

Druga główna grupa dokumentacji jest równie rozbudowana co pierwsza. Zawiera różne rodzaje dokumentacji powstających systematycznie na każdym etapie istnienia urzędu. Są tu więc najpierw dokumentacje historyczno-architektoniczne oraz historyczno-konserwatorskie, a także etnograficzne będące analizą historyczno-sztuczną najcenniejszych obiektów architektury, sztuki oraz budownictwa z naszego terenu. Następnie studia historyczno-urbanistyczne do poszczególnych miast. Kolejne dokumentacje to różnego rodzaju projekty i koncepcje zagospodarowania obiektów oraz ich remontów i adaptacji. Są tu też wszelkiego typu ekspertyzy, opinie (np. geotechniczne, dotyczące stanu zachowania obiektów itp.) oraz wyniki różnych badań np. architektonicznych lub archeologicznych. Najstarsze dokumentacje z tej grupy były wykonywane na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków. Przedsiębiorstwo to zatrudniało specjalistów z różnych dziedzin, którzy w ramach zleceń od-

budowy, remontów lub renowacji poszczególnych zabytków, wykonywali potrzebne do tych inwestycji dokumentacje. Dokumentacje powstałe po rozwiązaniu Pracowni Konserwacji Zabytków są częściowo wykonywane na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez różnych specjalistów, a częściowo (w zdecydowanej większości) przez specjalistów na zlecenie właścicieli bądź użytkowników zabytków. Dokumentacja ta, niezależnie od czasu powstania, stanowi nieocenioną pomoc w codziennej pracy urzędu.

Dokumentacja aktowa wytworzona przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie, od początku istnienia urzędu przechowywana jest w jego archiwum. Można ją podzielić na dwie zasadnicze grupy: pierwsza obejmuje akta powstałe w latach 1945–1990, a druga – akta powstałe od 1991 r. do dnia dzisiejszego. Pierwszą grupę, zgodnie z wytycznymi Archiwum Państwowego w Szczecinie, zaczęto stopniowo, od 2019 r., przekazywać do Archiwum Państwowego. Obie grupy odzwierciedlają pracę urzędu, którego szczegółowe czynności wynikają ze zmieniających się przepisów, a akta są gromadzone zgodnie z jednolitym rzeczowym wykazem akt³. Akta z lat 1945–1990 zostały uporządkowane w 1990 r. i już wówczas stwierdzono, że większość z nich najlepiej uporządkować obiektami, gdyż w takim układzie, po latach, najłatwiej odnaleźć dokumenty do poszczególnych zabytków. Dokumentacja powstała po 1991 r., przez lata była gromadzona w układzie wynikającym z jednolitego rzeczowego wykazu akt i dopiero w 2010 r. podjęto decyzję, aby porządkować ją obiektami. Od tego czasu wszystkie nowe akta przekazywane przez pracowników do archiwum zakładowego są uporządkowane z podziałem na obiekty w trzech grupach: obiekty wpisane do rejestru zabytków, obiekty znajdujące się na terenie starych miast oraz obiekty ujęte w ewidencji. Zdarza się też czwarta grupa obiektów nie będących pod ochroną konserwatorską. Zadaniem archiwisty jest obecnie dostosowanie układu akt z lat 1991–2010 do nowych zasad. Praca ta trwa i raczej szybko się nie zakończy. Kolejnym krokiem będzie łączenie teczek oddanych przez pracowników w tzw. teczki zbiorcze w ten sposób, aby każdy obiekt posiadał jedną teczkę. Jeśli do jednego obiektu powstało wiele akt, to i obiekt ten siłą rzeczy

³ Załącznik nr 5 do Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2011 r. w sprawie instrukcji kancelaryjnej, jednolitych rzeczowych wykazów akt oraz instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów zakładowych (Dz.U. nr 14 z 2011 r., poz. 67) oraz wszystkie wcześniejsze jednolite rzeczowe wykazy akt obowiązujące w Urzędzie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie.

będzie posiadał kilka teczek. Układ ten ma maksymalnie uprościć poszukiwanie danych o obiektach w zasobie archiwum. Rodzaj dokumentów gromadzonych w tej grupie wynika z zakresu kompetencji urzędu oraz z zapisów jednolitego rzeczowego wykazu akt. Znajdują się więc tutaj protokoły z wizji lokalnych przy obiektach zabytkowych, wytyczne konserwatorskie do planowanych prac remontowych, konserwatorskich i rewaloryzacyjnych, a także do projektowanej nowej zabudowy na obszarach chronionych, decyzje pozwalające na prace przy zabytkach, korespondencja dotycząca ustalenia spraw prawno-własnościowych oraz doprecyzowująca sposób i zakres ochrony poszczególnych obiektów. W przypadku zieleni zabytkowej, korespondencja dotyczy prac rewaloryzacyjnych, porządkowych, a także pozwoleń na usunięcie wybranych drzew i krzewów. Przy zabytkach archeologicznych wydawane są pozwolenia na prowadzenie badań wykopaliskowych, a także pozwolenia na prowadzenie poszukiwań zabytków archeologicznych przy pomocy specjalistycznego sprzętu. Ważnymi dokumentami są decyzje o wpisie do rejestru zabytków, decyzje o skreśleniu z rejestru zabytków, a także korespondencja dotycząca włączania obiektów do ewidencji. Jest tu także grupa dokumentów związana z procedurą dofinansowań oraz refundacji prac remontowych, rewaloryzacyjnych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych. Są też sprawy karne związane z brakiem przestrzegania przepisów wynikających z ustawy o ochronie zabytków.

Akta przekazane do Archiwum Państwowego w Szczecinie

Na temat materiałów archiwalnych przekazanych w 1960 oraz 1966 r. do Archiwum Państwowego w Szczecinie pisała Ewa Stanecka w artykule *Akta Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków 1945–1950*⁴. W kolejnych latach wszystkie akta wytworzone przez Urząd Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków były przechowywane w archiwum zakładowym i dopiero od 2010 r. ponownie rozpoczęto ich stopniowe przekazywanie. Jako pierwsze przekazano akta dotyczące miasta Szczecina wytworzone głównie w latach 1990–2003, wśród których znalazły się też dokumenty wcześniejsze, sięgające nawet 1970 r. Dotyczyły one tylko zabytków nieruchomych niewpisanych do rejestru zabytków, czyli obiektów ujętych

---

⁴ E. Stanecka, *Akta Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków 1945–1950*, „Szczeciński Informator Archiwalny”, 1985, nr 1, s. 107–129.

w ewidencji konserwatorskiej oraz znajdujących się na terenie stref ochrony konserwatorskiej (obszary tych stref są wyznaczane w planach zagospodarowania przestrzennego). Znalazły się tam również obiekty niebędące pod ochroną konserwatorską. Każdy z obiektów ma założoną osobną teczkę, które następnie zostały uporządkowane alfabetycznie ulicami, a w ramach ulic – adresami. Akta dotyczące instalacji elektrycznych, wodociągowych itp., a także działań dotyczących terenu posesji (np. ogrodu) mają założone osobne te czki. Zespół ten zawiera opinie i wytyczne konserwatorskie wydawane przez urząd do poszczególnych obiektów, z często załączanymi do nich zdjęciami i rysunkami, a także decyzje administracyjne i postanowienia pozwalające na wykonywanie prac budowlanych i konserwatorskich na podstawie dokumentacji projektowej. Kopie fragmentów projektów znajdują się często w załączniku. Kolejnym jego elementem jest korespondencja urzędu dotycząca stanu prawnowłasnościowego zabytków oraz pisma informujące o braku prawnej ochrony konserwatorskiej niektórych obiektów. Następnym rodzajem dokumentów są uzgodnienia projektów decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu przesyłanych przez Urząd Miasta w Szczecinie oraz decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowaniu terenu przesyłane (już po uzgodnieniu) do wiadomości przez Urząd Miasta w Szczecinie. Są tu także decyzje i postanowienia dotyczące prac archeologicznych przeprowadzanych w sąsiedztwie obiektów budowlanych lub przy okazji kładzenia różnego rodzaju instalacji, wydawane przez Muzeum Narodowe w Szczecinie w latach 90. XX w., i przesyłane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Na zespół ten wreszcie złożyły się również akta Miejskiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie z lat 1991–1993, wytworzone przez Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, który na mocy porozumienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, pełnił te obowiązki w ramach swoich zadań. Akta te w pewnym momencie przekazano Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków, który następnie połączył je z innymi aktami dotyczącymi Szczecina. Do roku 2016, w kilku kolejnych partiach, przekazano w zasadzie wszystkie obiekty z omawianego zespołu. Do przekazania pozostały jeszcze tylko pojedyncze obiekty architektoniczne, tereny zieleni oraz inwestycje liniowe dotyczące różnych instalacji kładzionych wzdłuż wielu ulic miasta. Od 2019 r. zgodnie ze wskazówkami Archiwum Państwowego w Szczecinie, rozpoczęto przekazywanie dokumentacji aktowej stanowiącej zespół z lat 1945–1990. Pierwsza część, przekazana w 2019 r.,

dotyczy m.in. organizacji Urzędu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Biura Studiów i Dokumentacji Zabytków, organizacji i funkcjonowania muzeów regionalnych, zawiera wytyczne i zarządzenia dotyczące ochrony dóbr kultury, sprawozdania i plany finansowe i rzeczowe, dotyczące prac remontowych i rewaloryzacyjnych obiektów zabytkowych, materiały dotyczące społecznej opieki nad zabytkami. Druga część, przekazana w 2020 r. ma już nieco inny charakter. Dotyczy mianowicie poszczególnych zabytków nieruchomych oraz zabytków zieleni. Obiekty te przeważnie mają założone osobne teczki (czasem kilka teczek do jednego obiektu). W przypadku zieleni (parki i cmentarze) w jednej tezcze znajduje się nawet kilkanaście obiektów. Akta te dotyczą zarówno obiektów wpisanych do rejestru zabytków, ujętych w ewidencji konserwatorskiej, jak i znajdujących się na terenie starych miast. Składają się na nie m.in. zalecenia i wytyczne konserwatorskie dotyczące planowanych remontów oraz nowej zabudowy, ale także zlecenia przeprowadzenia tych remontów lub wykonania dokumentacji projektowej i związane z tym umowy z wykonawcą i wystawione przez niego faktury. Część dotycząca parków i cmentarzy w dużej mierze składa się z umów, faktur i towarzyszącej im korespondencji, związanych z zakładaniem w latach 70. XX w., tzw. teczek ewidencyjnych wynikających z zakrojonej na szeroką skalę akcji wizji lokalnych w terenie i ewidencjonowania tych obiektów. Związane było to od razu z ich wartościowaniem i typowaniem do wpisu do rejestru zabytków. Sporą część stanowią też uchwały Gromadzkich Rad Narodowych w sprawie likwidacji cmentarzy oraz ich wnioski w tej sprawie.

Wszystkie rodzaje dokumentacji wytworzonej przez Urząd Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków są nieocenioną pomocą w bieżącej pracy urzędu, a także cennym materiałem źródłowym dla historyków, historyków sztuki, architektów, architektów krajobrazu, konserwatorów zabytków sztuki, muzealników, rzeczoznawców majątkowych, a także naukowców reprezentujących różne dziedziny wiedzy.

BIBLIOGRAFIA

- Kompowska M., *Zasób archiwalny Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie*, „Zachodniopomorskie Wiadomości Konserwatorskie”, R. V/2012, s. 139–146.
- Stanecka E., *Akta Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków 1945–1950*, „Szczeciński Informator Archiwalny”, 1985, nr 1, s. 107–129.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 roku o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 75 z 2010 r., poz. 474).

Załącznik nr 5 do Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2011 r. w sprawie instrukcji kancelaryjnej, jednolitych rzeczowych wykazów akt oraz instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów zakładowych (Dz.U. nr 14 z 2011 r., poz. 67).